

NOVICA

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v saboto 29. decembra 1855.

List 103.

Besedica o izrejevanji nizkih sadnih dreves ali pritlikovcov.

Izrejajo se nizke drevesa (Zwergbaum) ali posamne ali pa po brajdah, to je, s prislonki in derzaji, iz ravno tistih sadežev, z ravno tisto opravo cepljenja, le z drugačnim obrezovanjem. Priredijo se v ta namen iz semena divjaki ivánčev (Johannisäpfel) za dobre jabelka, za hruške pa kutine ali divje čubice, za breskve, marelice, slive, za češnje pa mandeljnovi sadeži večidel.

Nar boljše je koščice ali peške le kmali tam posejati, kjer se bo pitano (žlahno) nizko ali brajdasto drevje na izrejene sadeže cepilo in kjer bo rastlo, to je, ob kraji lešic na vertu, pri zidu in po brajdah, zato, ker se v ta namen že dve leti stari sadeži cepijo. Odrastke iz cepljenih mladice ali popov moraš kmali od mladega le zmiraj kratke deržati in tako obrezavati, da drevesica podobo dobé, kakoršne želiš ali z okroglo ali voglato oberšo ali pa z vejami pri zidu in po brajdah narazen razpetimi in privezanimi. Potem kadar imajo že čez kake tri leta svojo podobo, jih obrezuj tako, da ti sad rodé, to je, moraš zaróдне mladice (Fruchttriebe) kar nar bolj mogoče prihraniti; te so kratke, debele, dobro rejene, z debelim popjem, iz kterega cvet pride in sad. Razločijo se od listnih in lesnih odrastkov (Blättertrieben) v tem, da so le-ti veliki in močni brez debelega popja, al z očesi prevideni in namenjeni, oberšo (Krone) delati. Hobotki (Wasserreiser) pa, zlotni odrastki so po starih vejah ali po deblu pod oberšo brez vsega popja; vse le-té zmiraj obrezuj. Obrezanje se opravi pozimi od kimovca (septembra) do konca svečana. Kar je pa nepotrebnih izrastkov, in kar podobo drevesica kazí, postavimo, če iz brajde kaka veja na pot vèn raste, jo tudi poleti odreži.

Koristno je imeti tako nizko drevje po vertih, kjer se skuha (zelenjad) sadi, na voglih lešic (Rabate), po mejpotkih (mejprostorih, Zwischenrasen) na letvah privezano, ali pa ob zidovih proti soncu obernjenih. Lepo je viditi tako majhno drevjiče polno cvetja in sadja, ki nič s senco ne zadeva. Vsako sadje se dá tako ravnati; posebno pa breskve in marelice nar boljše ob zidovji po brajdah rodé.

Pri ti priliki naj povem še nekaj od drevnega mazila.

Vse vse, kar se na drevesih obreže, obseka ali odpili, mora biti z mazilom nalaš za to pripravljenim zamazano; rotinje pa ali odrezki (Wunden) se morajo pred vsi gladko in lepo ravno obrezati. Drevnega mazila je več, in lahko se naredi domá, namreč:

1. Smola, če jo stopiš in izčistiš, ti bo služila za majhne obrezke zamazati na mehkih mladica, na cepih združenih ali odrejenih, pri vpopkanji; dobro bo, če enmalo terpetina vmes stopiš.

2. Vosek. Stopi pol librice (funta) presnega rumenega voska, četertico ali firnik smole, in četertico gostega terpetina. Dobro je to mazilo tudi za mehke veje, za cepe in mladi les.

3. Kvac (Baumkitt) za zamazati odpiljene veje ali debla. Vzemi polovico kravjeka še gorkega, polovico čiste krepke ilovice, dve pesti kravjih dlak, pol librice gostega terpetina, pol librice apna od starega zidovja ali sipače, pol librice pepela in pol librice vára ali drobnega peska, in nekaj volovske kervi; zmešaj vse le-tó, dobro pomesi in imel boš dobro mazilo za drevje. — Kvac druge sorte pa se naredí takole: Vzemi verč (bokal) gorkega kravjeka, pol verča sipače (Mauerschutt) od starega zidovja, pol verča pepela, in pol fraklica vára; vse popred drobno presejano pomesi s kravjekom, da se testó naredí. To mazilo se natanko na rotinje (Wunden) le za dve britvi na debelo pomaže, in posuje potem s pepélom ali z várom, da se osuši. Utegneš ga shraniti v kakem loncu scaline poverh nalite, drugač se posuši in spridi. Če ni drugače, je tudi samo ilo zmlajeno, s kravjekom in živinsko dlako premeseno dobro.

J. C.

Kako derv pri kurjavi si prihraniti in gorko in suho stanovanje napraviti.

Ne le po večjih mestih temuč tudi po kmetih so derva čedalje dražje; treba je tedej resno premišljevat: kako bi se dalo pri kurjavi kaj prihraniti. Pa gorko in suho stanovanje je k zdravju ravno tako potrebno vsakemu, naj je kdor koli.

Varčnost z dervmi se mora pa priporočati ne le posamnim družinam temuč tudi deržavnemu gospodarstvu, zakaj? — zato, ker dve tretjinki (dva dritelja) derv se pokuri za hišne potrebe, za vse obertnijske potrebe (fužine, fabrike itd.) pa le ena tretjinka. Ljudí je vsaki dan več, pa tudi fabrike, ki potrebujejo derv, se množé od leta do leta; ni tedaj čuda, da so derva čedalje dražje. Al kaj naj nas vse to uči? Kaj družega, kot da naj bomo varčni s kurjavo. Večkrat slišimo tožbe: „ta hiša je merzla, da ni za prestati, in vender gorí celi dan v peči kakor v peklu“. Druge pa slišimo: „pri meni je pa gorko, če le štiri polena veržem v peč“.

Dajmo natanko preiskati: zakaj se ta hiša ne zgreje, če se tudi trikrat več derv pokuri kakor v uni.

Trojno utegne o tem krivo biti:

1. Nerodne peči. Ali ima velika stara peč kahlje za pest debelo zamavtane z glino, in se kuri od zunaj iz kuhinje ali mostovža; ali pa je peč taka, da se gorkota ne derži dolgo v nji in prec uide skoz dimnik, kteri se na to vižoveliko bolj kuri kakor hiša.

2. Slabe vrata in oknja. Če se duri ne zapirajo dobro, da skozi široke špranje gré merzla sapa noter in gorkota vèn. Včasih so tla v hišah že tako izhojene, da med tlami in durmi so take luknje, da lahko roko skoz vtakneš. Kakor vrata spušajo tudi dostikrat okna mraz noter in gorkoto vèn, in po kmetih se še celo malo dvojnih šip nahaja.

3. Če zidana hiša stoji na prostem, da je zidovje od vsih strani mrazu podverženo.

Če so te trojne napake krive merzlih in vlažnih stanovanj, kako bi se jim dalo v okom priti?

Bomo skusili vse to bolj na drobno pretresti.

Da tiste stare, velike, štirivoglatne ali okrogle peči, ki so včasih sila visoke, morajo slabe biti, kdo ne bo tega spoznal, ako le enmalo premisli: kaj je gorkota in kakošne lastnosti ima. Če je peč od znotraj le votla brez vsih ovinkov in potov, po katerih se gorkota okoli in okoli pelje in dolgo v peči zadržuje, je toliko očitniše, da take peči požrejo sila veliko derv in malo grejejo, ker gorkota prec pri mestejah uide ali pa skoz dimnik. Kdor tega ne verjame, naj se le vstopi k mestejam, in lahko se bo prepričal, kako puhti gorkota v en in se zgubiva v nič. Če so zraven tega kahlje še prav na debelo zametane ali zamazane z glino, bo menda tudi vsakdo lahko zapopadel, da je potreba velikega ognja in dolgo časa, dokler se takošne kahlje zgrejejo in potem se le, kar imajo gorkote odveč, jo naprej dajo v hišo. Takošna peč sterpi pač očeta in sina, al škoda, ki jo dela na kurjavi, je tolikšna, da že v 3. letu se plačajo stroški, če gospodar tako galejo iz hiše verže in si napravi novo peč, ki je od znotraj tako napravljena, da se po več predalih gorkota okoli in okoli večkrat po peči vleče, preden iz nje zgine. Take peči z vlaki (Zugofen), ktere so tako narejene, da se dajo v hiši kuriti in imajo vlake od znotraj, po katerih mora gorkota in dim po 12 do 18 čevljev dolgo pot sem ter tje delati, so neizrečeno koristne, zakaj one vodijo gorkoto in dim dolgo po peči okoli, v tem se greje peč zmirej iz novega, skoz peč pa hiša; vsa gorkota ostane tedaj v stanovanji in s trikrat manjšo kurjavo se več opravi, kakor pri nerodnih starih galejah, ki so bile napravljene le zato, da se cele naročja derv va-nje telebijo in gre gorkota na vse druge kraje bolj kakor skoz peč v hišo.

Tiste peči, ki se od znotraj v hiši kurijo, imajo še to dobro, da merzlo sapo, ki je v hiši, nje plamen s silo v peč vleče; zatega voljo čistijo takošne peči tudi zrak (sapo) v stanovanjih. Pri teh pečeh je le na to gledati, da ne vlečejo preveč, pa tudi ne premalo.

Kar se tiče vrat in okenj, ki se slabo zape-
rajo, imamo omeniti to-le:

Gorkota ima to lastnost, da stanjša zrak (sapo) kakor stopi led, loj, vosek itd. Stanjšani zrak pa je ložej kakor merzli; očitno je tedaj, da gorki zrak ravno tako plava na merzlem kakor olje na vodi. Kdor se hoče tega do dobrega prepričati, naj vzame le luč in naj jo derži spodej pri kaki špranji vrat, vidil bo, kako bo merzla sapa luč noter v gorko hišo vlekla; ravno nasproti pa se bo godilo, če derži zgoraj pri vratih luč pri kaki špranji; tu bo plamen luči proti špranji vleklo. Vzrok tega je lahko zapopasti: spodej pri tleh vleče vunanja merzla sapa naj bolj noter; to pa stori, da lahko sapa v izbi zgoraj v en tiši.

To nam je pač očitna priča, kako treba je, da se duri in okna dobro zaperajo, in če se natanko ne sklepajo, da se zadelajo in zamaše tako, da ne more merzla sapa noter, gorka pa ne v en. Pri vratih se stori to naj bolje s primerno zrezanim in pribitim kvartnim popirjem ali pa s suknenimi krajci. Oknja se zamažejo z lončarsko glino, ktera sterpi celo zimo in odpade sama po sebi spomladi, kadar se oknja spet odpro.

Kaj pa je storiti, če je zidovje prav merzlo, da vse teče po stenah in se soba согreti ne dá, če je tudi peč vroča za razpočiti se.

„Boljšo slabo jesti pa gorko stanovati“ je star pa

resničen pregovor. V gorkem pa suhem stanovanji je človek zdrav, v merzlem in mokrem se naključva sto in sto bolezin, zlasti pri otrocih. Če je človek le gostač v kaki hiši, si ne more v takem stanovanji do dobrega pomagati. Če pa ima gospodar tako hišo, si sebi in svojim gostom lahko brez velicij stroškov pomaga, ako take stene prosto stoječe zidane hiše od znotraj založi s ceglom tako, da jih po konci postavi, enega na družega, pavec preč od zida, in tako naredi dvojno steno, ktera terdno stoji, le medstavkov iz cegla (Einschubziegel) potrebuje, ki vežejo to cegelnato steno z enim zidom. Ker je cegel po konci postavljen komaj 2 pavca širok, in med to cegelnato steno in med zidom le za pavec praznega prostora ostane, ni po tem takim soba za več kakor za 3 pavce tesnejša. To pač malo zdá, mraz pa in mokrota potem ne moreta v hišo. Po „Woch. d. L. F. u. H.“

Prošnja.

Vsako zimo se je po cestah okoli mest, trgov in vasi malih ptičkov, posebno pa šinkovcov, sternadov in škerjancov, drobtinica za živež si pobiraje, vse polno vidilo. Letošnjo zimo pa jih okoli Ljubljane in Šiške ni nič viditi, tako da se nam čudno zdí, kam so letos te prijazne živalice prešle, temveč, ker vemo, da je krajnska dežela čez in čez s snegom pokrita. Zato bi tudi radi zvedili: ali se omenjeni ptiči tudi po kmetih pogrešajo, in tedaj prosimo, naj nam možje, katerim je mar za natorno opazovanje, to blagovoljno po „Novicah“ naznanijo. Ferd. Šmid.

K starozgodovinskim pomenkom.

Z velikim veseljem *) sem v 87. in sledečih listih letošnjih „Novic“ starozgodovinske pomenke „o imenu Styria, Štirsko, Štajarsko, Steiermark“ slavnega gospoda prof. D. Terstenjaka prebral, v katerem gornje ali noriške Tauriščane za Slovence oglašuje in dokazuje, da beseda: Štirčani ali Štirjates ravno to pomeni kar Tauriski.

Premišljevanje gosp. Terstenjakovih besed je tudi mene prepričalo, da imena, ki so po unanji obliki zelo razločno viditi, vendar v koreniki enaki pomen znajo imeti, na pri-

*) Veseli smo od toliko strani slišati, da gosp. Terstenjakove bistroumne „starozgodovinske protresovanja“ čedalje bolj dopadajo. In kako bi tudi ne! ker on nas uči do jedra poznati domovino, ktere starodavnost nam je bila dosihmal zelo neznana; on nas uči: od kod lastne imena gorá in rek, mest in vasi, ljudstev in posamičnih oseb, in tako razjasnjuje zgodovino domačo po poti, ktera je gotoviša, kakor vsaka druga; saj vemo, kako se zgodovina dan današnji piše (fabricira), in iz tega smemo soditi, kako se je tudi nekdanj pisala. „Lastne imena“, ki med narodom še živé, pa so živa priča, zoper katero ne velja noben ugovor. Res je, da se je gosp. Terstenjak že nekterikrat zmotil v izpeljavi tega in unega, pa je pošten dovolj, da pomote očitno popravlja, ako po še globokejih preiskavah pride na spoznanje zmote. Kdor hodi po tako neobdelani poti, po kateri mu nobeden poprej ni steze naredil in le redkokteri mu je tam pa tam kakošno lučico prižgal, pač lahko včasih zaide, misleč, da gré po pravi poti; ako pa vidi, da ne hodi po pravi, pa išče prave in jo najde, zakaj bi potem ne smel reči: ona ni bila prava, ta le je. Res je tudi, da Terstenjakovi spisi niso za vsacega bralca in sploh za vse tiste ne, ki v lahkonožni „belletristiki“ iščejo slavo slovenskega slovstva, in katerim je branje „novel“ in „kratkočasnic“ naj bolj pri srcu. Al s samo takim blagom si „Novice“ ne prizadevajo bralcem vstreči, ker njih namen je višji. „Novicam“ gré s Terstenjakovimi spisi sedaj, kakor leta 1844, 1845, 1846 s Koseskovimi pesmami. „Kaj nam podajate take pesmi, ki jih nihče nerazume!“ — se nam je takrat mnogokrat očitvalo. In sedaj? — sedaj iskreno prosimo Boga, da bi mojstru pevcev, ki je bil za deset let pred nami, dal ljubo zdravje, da bi nam sopet katero zapel. Tudi Terstenjak je stopil s čisto novim blagom na svetlo in nam zlato rudo odpera, s katero ravna nekteri sedaj, kakor uni nekdanj s Koseskovimi biseri. „Novice“ pa si v veliko čast štejejo, da so spoznale svet s Koseskim in Terstenjakom. Bog nam ljubljence ohrani v slavo domovine! Vred.